

Justitiële interventies Voor jeugdige daders en risicojongeren

DIEDERIK COPS*

Weijers, I. (ed.) (2008). Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.

Deze reader vormt het laatste deel van een driedelige reeks over jeugdcriminaliteit en de strafrechtelijke reacties die hierop binnen de hedendaagse samenleving ontwikkeld worden. Het eerste deel 'Jeugdcriminologie' (redactie C. Eliaerts en I. Weijers) biedt een breed overzicht in de achtergronden van jeugddelinquentie, het tweede deel 'Jeugdstrafrecht' (redactie F. Imkamp en I. Weijers) focust op centrale leerstukken en de toepassing ervan, zowel nationaal als internationaal. Dit derde deel heeft als doel een overzicht te bieden van justitiële interventies die in Nederland toegepast worden en van de verschillende kaders waarbinnen deze interventies gebeuren. Hierbij gaat expliciete aandacht naar wetenschappelijk bewijs van de (al dan niet) effectiviteit van ontwikkelde methodieken en probeert het boek bovendien aanzetten te geven voor verder wetenschappelijk evaluatieonderzoek.

Een driedelige reeks specifiek rond jeugdcriminaliteit is niet vreemd, gegeven het feit dat jeugddelinquentie sinds enige tijd naar het brandpunt van het publieke en politieke domein verschoven is. Dit heeft geleid tot grote evoluties binnen de diverse nationale jeugdrechtsystemen, die - meestal op het hoogtepunt van de welvaartssamenleving (jaren zestig) ontwikkeld - onder een steeds grotere druk staan omdat ze er niet in zouden slagen de prevalentie van jeugdcriminaliteit terug te dringen. Het zogenaamde tweesporenbeleid dat zich binnen de strafrechtsbedeling in het algemeen voltrekt, kan ook in de justitiële reactie op jeugddelinquentie teruggevonden worden. Enerzijds wordt steeds meer belang gehecht aan wetenschappelijke onderbouwing van gebruikte methodieken (het '*evidence-based*' werken), waarbij een zo vroeg mogelijke aanpak van risicofactoren centraal staat; anderzijds is een duidelijk punitieve tendens waar te nemen, met als resultaat een sterk stijgende populatie in gesloten jeugdinstellingen en jeugdgevangenissen. Ondanks de schijnbare onverenigbaarheid tussen deze tendensen, blijken beide in de praktijk vaak samen te gaan: hoe meer de focus binnen een bepaald systeem ligt op wetenschappelijk onderbouwde vroeginterventie, hoe groter het aantal jeugdige daders in gesloten instellingen.

Deze reader richt zich specifiek op het '*evidence based*' aspect. Dit aspect kent een sterke traditie in Nederland: zowel op wetenschappelijk als op beleidsvlak lijkt een voortdurende zorg om effectevaluatie van nieuw ontwikkelde methodieken en initiatieven ingebed, zo vergaand dat met de nieuw opgerichte 'Erkenningscommissie Gedragsinterventies Justitie' enkel *evidence based* programma's hun erkenning en bijgevolg hun subsidiëring kunnen behouden. De reader bestaat uit drie grote onderdelen die in hun geheel een logische opbouw vormen. Het eerste deel "*Kaders*" richt zich op het bredere kader waarbinnen de justitiële interventies zich afspelen. Dit deel tracht een algemeen

* Doctoraal onderzoeker Jeugdonderzoekplatform, Leuven Instituut voor Criminologie (Email: diederik.cops@law.kuleuven.be)

beeld te schetsen van de geschiedenis, wetgeving en huidig beleid en praktijk in het Nederlandse jeugdstrafrecht. Terwijl het eerste hoofdstuk een duidelijk, coherent en integraal overzicht biedt in de Nederlandse strafrechtsketen, gaan de volgende drie hoofdstukken verder in op een aantal elementen in deze keten, respectievelijk de taakstraf, de jeugdreclassering en de justitiële jeugdinrichtingen, met telkens ruime aandacht voor de genoemde aspecten. Hoofdstukken zes tot acht staan stil bij drie specifieke thema's, met name 'de rol van screening en diagnostiek', 'de rol van de deskundige' en 'behandelingsplanning' binnen het Nederlandse jeugdstrafrecht. Deze bijdragen hanteren een transversale benadering waarbij doorheen de strafrechtsketen het specifieke thema belicht en uitgewerkt wordt. De twee laatste hoofdstukken maken de overgang naar het tweede deel. Eerst wordt een algemene schets gegeven van het concept 'effectiviteit'. Nadien wordt de evaluatiemethodiek '*randomised control trial*' (RCT), wetenschappelijk de beste manier om een effectevaluatie uit te voeren, beschreven. De methode houdt een voor- en een nameting in bij zowel een experimentele als een controlegroep. Een meerwaarde in deze bijdrage is dat de auteurs gebruik maken van een gevoerd onderzoek, op basis waarvan *good practices* aangereikt worden. In zijn geheel vormt dit eerste deel een goede inleiding in het Nederlandse jeugdstrafrecht en biedt het een duidelijk en coherent overzicht ervan.

Het tweede deel "*Interventies*" valt uiteen in twee onderdelen. Een eerste gedeelte (hoofdstukken elf tot dertien) bestaat uit drie overzichtstudies van internationale literatuur en onderzoek op vlak van de preventie van agressie, delinquentie bij meisjes en condities voor effectiviteit. Bovendien is er een goede en heldere structurering die de lezer toelaat om de noodzakelijke voorwaarden voor effectiviteit te identificeren. Ook een meerwaarde biedt de expliciete aandacht die gaat naar maatregelen waarvan geen of een negatieve invloed op recidive gevonden werd. In het tweede gedeelte worden vervolgens zes specifieke interventies die in Nederland toegepast én onderzocht worden, beschreven. Deze hoofdstukken kennen een gelijkaardige structuur, waarin telkens aandacht gaat naar de theoretische achtergrond van de bestudeerde methodieken, de basisprincipes ervan, de interventies die in de praktijk ontwikkeld werden en de beschrijving van het evaluatieonderzoek ernaar. Al deze programma's werden via een RCT (cfr. supra) geëvalueerd. In een eerste hoofdstuk wordt de effectiviteit van '*HALT*' besproken. *First offenders* die voor kleine delicten gearresteerd worden kunnen door de politie naar HALT worden doorgestuurd. Hier krijgen ze een bepaalde afdoening (werk- en/of leerelementen uitvoeren, excuses aanbieden, schade betalen) opgelegd. Uit de evaluatie bleek geen verschil tussen jongeren die enkel gearresteerd werden en jongeren die zowel gearresteerd als een HALT-afdoening opgelegd kregen: zowel het recidivepercentage als de (positieve) gedragsverandering was analoog. Een volgend hoofdstuk bespreekt de effectiviteit van het '*sociaal competentieprogramma*'. Programma's die hierop gebaseerd zijn blijken in staat om een recidiveverminderend effect te genereren. Vervolgens wordt de '*Equip*' methodiek (een peer-hulpprogramma) onder een evaluerende loep gehouden. Equip richt zich op het verminderen van denkfouten, het verbeteren van sociale vaardigheden en het stimuleren van morele ontwikkeling. Het evaluatieonderzoek toont echter aan dat wat betreft recidive, het aantal gepleegde delicten en de ernst ervan, er geen verschillen gevonden konden worden tussen de experimentele en een controlegroep. Ook de '*Agressiehanteringsstrategie*' werd aan een evaluatieonderzoek onderworpen. Deze interventie bleek de prevalentie van agressief gedrag te doen afnemen. De auteurs benadrukken echter ook de nood aan een breed behandelprogramma, met aandacht voor dynamische criminogene factoren

(druggebruik, opvoeding, werkloosheid, scholing). Het hoofdstuk rond de *functionele gezinstherapie* bespreekt veelbelovende resultaten van een aan de gang zijnd groot-schalig evaluatieonderzoek. Tot slot wordt de “*Wijkgerichte Intensieve Gezinsondersteuning*” besproken. Hierin worden hoge-risico gezinnen via netwerkoverleg geïdentificeerd en wordt snel en omvattende hulp aangeboden. Uit een vergelijking van drie metingen (bij het begin, bij afsluiting en een follow up) van risicofactoren op zes levensdomeinen, bleek er een significante afname te zijn bij het beëindigen van het programma, een effect dat stand bleek te houden in de follow up meting.

Het derde en laatste deel “*Focus*” probeert ruimte te scheppen voor discussie. Dit deel vormt een reflectie over de huidige stand van zaken inzake wetenschappelijke kennis en probeert zo sporen voor verder onderzoek te ontwikkelen. Een eerste hoofdstuk richt zich op de wet ‘gedragsbeïnvloeding jeugdigen’, een maatregel die recent in het jeugdstrafrecht werd opgenomen. Deze biedt de mogelijkheid een programma op te leggen dat kan bestaan uit allerlei trainingen, specifiek gericht op jongeren met een hoog risico op recidive. De auteurs werpen een kritische blik op de wetgeving en zijn modaliteiten en leggen de nadruk op een degelijke evaluatie, omwille van de vraag naar de effectieve meerwaarde ervan. De volgende twee hoofdstukken staan stil bij het concept ‘motivatie’. Sinds een aantal jaren groeit de aandacht hiervoor als kritische factor binnen de effectiviteit van interventies sterk. Een relevant onderscheid wordt gemaakt tussen motivatie in een intramurale context enerzijds en motivatie in een extramurale context (de jeugdreclassering) anderzijds. Telkens wordt het concept motivatie in al zijn facetten uitgewerkt, wordt de huidige stand van zaken op onderzoeksvlak geschetst en worden zo stimulansen voor verdere studies bij jongeren aangereikt. Het volgende hoofdstuk staat stil bij de methodiek ‘empathietraining’. De aandacht voor de verhoging van het empathisch vermogen van de dader is een gevolg van de maatschappelijke tendens naar de focus op het slachtoffer. Er blijkt echter weinig wetenschappelijke onderbouwing rond te bestaan. Dit hoofdstuk fungeert aldus als een poging tot aanzet hiervoor. Op basis van buitenlands onderzoek worden voorwaarden voor succes en de criteria waaraan de deelnemende jongeren dienen te voldoen besproken. In een voorlaatste hoofdstuk wordt ingegaan op de beleving van de vrijheidsbeneming. Op basis van een literatuurstudie worden aanbevelingen gedaan voor zowel empirisch onderzoek als beleidsaanbevelingen voor de detentiepraktijk bij minderjarigen. De laatste bijdrage focust op interventies op basis van de levensloopcriminologie. Als een vrij recente stroming binnen de criminologie worden uitgangspunten en consequenties voor te ontwikkelen interventies aangehaald. Er wordt een duidelijke nadruk op de ontwikkeling van een holistisch perspectief gelegd dat breder gaat dan enkel het aanpakken van risico- en criminogene factoren, maar daarnaast ook noodzaak aan een welwillende maatschappelijke attitude t.a.v. ex-delinquenten.

De voortdurende verwijzing naar empirisch onderzoek maakt deze reader interessant voor zowel beleidsmensen als organisaties en individuen die in de praktijk met delinquente jongeren werken en zich afvragen hoe dit op een effectieve wijze kan gebeuren. De degelijke beschrijvingen van de theoretische basis en basisprincipes van de geëvalueerde methodieken vormen eveneens een duidelijke meerwaarde van het boek. Trouwheid aan alle aspecten van het programma en een adequaat professionalisme bij de uitvoerders blijken immers over de grenzen van de diverse methodieken heen noodzakelijke voorwaarden voor effectiviteit. Het hoeft dus geen betoog dat inzicht in de mate waarin ontwikkelde initiatieven slagen in wat ze beogen te doen - het voorkomen en/of terugdringen van delinquent gedrag – noodzakelijk is in de ontwikkeling van

adequate antwoorden op jeugddelinquentie. Toch houdt een dergelijke manier van werken een aantal gevaren/risico's in, die in het boek niet volledig benoemd en uitgewerkt worden. Vragen zoals "wat wordt verstaan onder effectiviteit? Wat met effecten op andere niet-criminogene domeinen? Een enge focus op criminaliteit en recidive doet misschien positieve (en/of negatieve) effecten op andere velden negeren. Op basis van welke periode wordt het effect bepaald, wanneer wordt gemeten? De besproken onderzoeken hanteren een beperkte follow up periode van 10 tot 12 maanden na afloop van het programma, er is dus niets geweten over eventuele recidive nadien. Dit zijn vragen die cruciaal zijn, doch in deze bijdrage niet (of alleszins te weinig) aan bod komen. De reader (en de verschillende bijdragen) lijken met andere woorden te weinig aandacht te hebben voor het feit dat door de nood aan eenduidige en concrete onderzoeksbevindingen het gevaar ontstaat dat al snel geopteerd zal worden voor een gemakkelijke oplossing, waarbij een enge benadering voor initiatieven die eerder passen binnen de tertiaire preventie verkozen worden (boven meer algemene, generale vormen van preventie) louter omwille van het feit dat de effecten hiervan relatief eenvoudig meetbaar zijn (recidive of niet) en dat deze bovendien op een relatie korte termijn kunnen gevonden worden (beperkte follow up periode voldoende). Daarenboven bestaat het risico dat enkel die effecten onderzocht worden die eenvoudig empirisch meetbaar blijken.

Een andere bekommernis die mijns inziens te weinig onderkend wordt in deze bijdrage, ligt in het spanningsveld tussen wetenschap en beleid. De HALT-studie en de vermelde studies naar de effectiviteit van instellingen gebaseerd op discipline (i.c. Glenn Mills en Den Engh), waar een *hoger* recidivecijfer gevonden werd dan bij jongeren in reguliere Justitiële Jeugdinrichtingen, zouden impliceren dat deze programma's dienen afgeschaft te worden. Desondanks sluiten deze maatregelen naadloos aan bij het dominante politieke en publieke discours, resulterend in een vlucht vooruit en een uitbreiding van deze maatregelen. De vraag in welke mate wetenschappelijke bevindingen echt opgepikt worden door beleid en politici of dat deze enkel gebruikt worden wanneer ze passen binnen het heersende discours, blijft dus grotendeels onbeantwoord. Deze bemerkingen zijn weliswaar onderhuids en tussen de regels wel op te pikken, maar worden te beperkt vastgegrepen en meegenomen in de discussie.

Ondanks deze reflecties en bekommernissen, vormt deze reader zeker een aanrader voor iedereen (beleidsmakers, praktijkwerkers als wetenschappers) die op één of andere manier werkzaam is in, of geïnteresseerd is in, een goed werkend en wetenschappelijk gefundeerd jeugdrechtssysteem. De opgenomen bijdragen zijn vlot geschreven, aangenaam leesbaar en bieden door hun heldere en logische opbouw een duidelijk inzicht en overzicht van *evidence based* programma's en in de manier waarop dergelijke programma's geëvalueerd zijn. Zo kan het een handig hulpmiddel vormen voor iedereen die op zoek is naar methodes om de effecten van bepaalde initiatieven na te gaan. Het boek biedt een bewijs dat een dergelijke manier van werken zeker zijn voordelen kent, vooral in een tijdperk waarin ook justitie niet ontsnapt aan beheerstechnieken en elke euro dient te verantwoorden in het licht van haar doelstellingen, met name de reductie van recidive (en criminaliteit in het algemeen). Een onvoorwaardelijk geloof in een *evidence based* benadering is echter niet raadzaam. Het gevaar op vals-positieven of vals-negatieven blijft en de wens om zo vroeg mogelijk in te grijpen kan ontvaarden in het opsluiten en/of behandelen van jongeren (en kinderen) die het eigenlijk niet nodig hebben.